

РЕЗЮМЕТА

НА ПРЕДСТАВЕНИТЕ ОТ ДОЦ. Д-Р НАДЯ ИВАНОВА МАНОЛОВА-НИКОЛОВА
НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ В КОНКУРСА ЗА ПРОФЕСОР ПО 2.2. ИСТОРИЯ И
АРХЕОЛОГИЯ – ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИЯ (ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКОТО
ВЪЗРАЖДАНЕ, ОБЯВЕН В ДВ БР. 64, ОТ 16.08.2016 Г.

Книги:

1. *Българите, църковното строителство и религиозната литература (30 – 40-те години на XIX век)*. София, УИ „Св. Климент Охридски”, 2016.

В книгата се разглеждат две ярки явления от историята на българското общество през първата половина на XIX в.: масовото строителство на църкви, предприето главно от български и/ли от православни общности, и популяризирането на религиозна, православна литература, насочена към българските читатели през 30-те и 40-те години на века в Османската империя.

Книгата няма типично монографичен профил, а се изгражда от три взаимно допълващи се студии. Те са обединени от характерния процес на обновление в българските общности през посочените десетилетия на XIX в. Процес, протичащ с различна динамика и резултати в условията на реформи в империята, при който се препотвърждават християнските ценности и морал. С множество примери от различни селища в обширната територия, обитавана тогава от българите в Мизия, Тракия и Македония, и с подробен анализ на конкретния случай в Шумен, се посочва, че в хода на църковното строителство се разширяват и укрепват връзките между членовете на местните български общества, нараства тяхната солидарност, самоорганизация и консолидация. Наблюденията и анализът дават основание да се изкаже хипотезата, че така се формира или разширява социалният им капитал, обстоятелство с дългосрочна перспектива за тяхното модернизирание.

Разгледани са и процесите на промяна в религиозната книжнина, популяризирана на български език през двете десетилетия. Като се затвърждава християнската доктрина чрез понятни текстове, стремежът е да се отхвърли широко разпространената безкнижна вяра и суеверност, за да се преподновят обществените морални устои и ценности в духа на времето. Обновлението в храмовете и в религиозната литература, създавана и използвана от българите, се доказва като важно социално явление от първата половина на XIX в., една своеобразна *подложка* за отварянето на българските общности към нови перспективи на развитие.

За този период в българската историография се извеждат най-вече тенденциите към светско образование и култура, но макар изключително важни, реално те са само отделни *острови*. Разгръщането на тези тенденции предстои във втората половина на века, до голяма степен благодарение на религиозното обновление. Обновление, което разчупва старите традиции на храма, на вечните християнски книги и теми, на отношенията в общностите, градили и поддържали възродените свети места.

Поставен е и сложният въпрос доколко обновлението на местните български общности има отношение към процеса на формиране на българската нация през 30-те и 40-те години? Изхожда се от разбирането, че в изследваните десетилетия процесът на модернизация на българското общество/общества няма монолитен характер. Като цяло, локалното и специфичното надделява, защото отделните български общности живеят при различни условия и връзки, отношения с местните власти и авторитети, заедно с други етноси. От студиите в изследването става ясно, че за българите през тези години

на XIX в. ориентацията към *националното* е фрагментарна и бавна, но консолидацията и укрепването на социалният им капитал е важна предпоставка за развитието в тази посока.

Книгата има за цел да бъдат разширени преди всичко познанията на студентите, бъдещите историци, етнологзи, културолози. Направен е опит да се приложи по-различен подход към избраната проблематика за по-подробно разработване на тези страни от българската история през 30 – 40-те години на XIX в. Насочеността към студентската публика предпостави необходимостта да се поясни използвания теоретичен инструментариум и да бъдат предложени авторови тълкувания и мнения относно основни понятия в текстовете като модернизация, църква, общество/общества, нация, социален и човешки капитал, и др. По същата причина са включени интересни илюстрации и богато приложение. То съдържа таблици, с информация за досега издирените, построени през 30-те години храмове и отпечатаните книги с религиозна тематика; османотурски документи за строителството на църкви, част от които са малкопознати, а документът за битолската църква „Св. Димитър“ се публикува за първи път; откъс от кондиката на църквата „Св. Георги“ в Струга.

Книгата разполага с именен и географски показалец, библиография и резюме на английски език. Насочена е още към всички специалисти и читатели, интересувани се от сложните аспекти на религиозния живот през възрожденското ни минало.

2. *Испания, Балканите и българите XVIII – XIX в.* В съавт. Кр. Табакова. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2015.

Книгата съдържа две основни части. Първата включва испански дипломатически документи от края на XVIII и от XIX век, до 1878 г., произхождащи предимно от испанската легация в Константинопол/Истанбул. Документите се публикуват на испански и на български език. Втората част съдържа научни изследвания за отношенията между Испания, Османската империя, Балканите и българите.

За първи път се превеждат, систематизират и публикуват документи (копия) от испанската колекция на ЦДА – София. Необходимите допълнения и уточнения по копията, и техния превод бяха направени при сравнение с оригиналите в Националния исторически архив в Мадрид. Донесени бяха и нови копия на документи, които предстои да бъдат публикувани.

Публикуването на испанските документи създава нови възможности да се разшири представата за западната дипломация в Османската империя и на Балканите. В българската историография под западна дипломация традиционно се разбира най-често и най-вече тази на Франция, Великобритания и Австрия (Австро-Унгария). С настоящата книга се открива още перспективата да се пресъздадат и анализират насоките в политиката на Испания към османската държава, балканските страни и България. Книгата е първото българско научно представяне на испански документи за историята на Османската империя и българите от XVIII – XIX в. В нея са включени именен и географски индекс, различни илюстрации за историята на Испания от края на XVIII – XIX век. Към всяка статия са приложени резюмета на испански и английски език, така че да бъде достъпна за чуждата читателска публика. Екземпляри от книгата са подарени и приети в Националната библиотека – Мадрид.

Съдържа:

2.1 Испански дипломатически документи 1780 – 1854 г., на испански и български език, с. 15 – 129 (без документ № 17).

Документите са от легацията в Истанбул и са отнасят до стопанското и политическото състояние на Османската империя в края на XVIII в.; относно отношенията с Русия и другите велики сили в края на XVIII и първата половина на XIX в.; кратки данни за княз Стефан Богориди; за събитията през 1850 г. и въстанието в България; за политиката на Испания по време на Кримската война и др.

Включва следните статии от автора:

2.2 Испански документи за Балканите и българите – въведение, с. 9 – 14.

В продължение на векове Испания е държава със световни позиции в международните отношения. Силно ангажирана с развитието и със събитията в Америка, през XVIII в. испанската дипломация предприема действия да разшири връзките си с Европейския югоизток. Наистина, Испания няма настъпателни, стратегически проекти за Османската империя, която владее по това време балканските територии. При все това обаче, информацията събирана през XVIII, XIX и XX в. от нейните представители в Истанбул и в други градове, предимно търговски и морски центрове, предоставя ценни факти и сведения. Чрез тях се разкрива не само испанската политика в Леванта, но най-вече се очертават важните насоки в развитието на балканските народи и на българите, така както са ги видяли испанските дипломати, военни и пътешественици.

В статията се изтъква, че испанските документи за историята на Балканите са твърде богати. Испанското кралство следи състоянието и действията на мюсюлманската държава, на новите балкански държави, както и политиката на останалите велики държави към тях. Част от документите, резултат на този интерес, днес се съхраняват като копия в ЦДА – София. Колекцията е направена благодарение труда на известни български учени историци, работили в различни испански библиотеки и архиви. Споделят се спецификите и трудностите при превода и подбора на включените в книгата документи.

2.3 Испански сведения за Османската империя от края на XVIII в., с.217 – 229.

В статията са анализирани дипломатически писма на първия испански посланик в Константинопол Хуан де Булини, относно политическата и стопанската ситуация в Османската империя от края на XVIII в. Изводите са, че това е деспотична, монархическа, аристократична, но и „демократична“ държава. Силно е влиянието на военното съсловие и на религията. Булини дава интересни сведения за присъствието на европейските търговци, особено на французите, в столицата и в градовете с консули от Европа. Прави интересни контакти с руския представител Фериери за обмен на стоки. Според Булини испанските търговци могат да предложат стоки от Америка, които успешно да се продават на османските пазари, а защо не и в Русия. Двете основни цели на испанската политика към Ориента са търговията и укрепването на католицизма в Ориента.

2.4 Испански документи за Софийско - Пловдивската католическа епархия в края на XVIII век. (първа публикация в: *Историческо бъдеще*, 1-2, 2010, с. 237 –245).

Кратките, но ценни испански сведения от края на XVIII в. (1785–1786 г.) откриват нови, непознати моменти от историята на Софийско – Пловдивската епархия. Те доказват още създаването на Кралска поща, която свързва Испания през Италия с Балканите и Константинопол. Обикновено се обръща внимание главно на куриерските връзки, осъществявани по селищата на Диагоналния път през Виена, като преходен

пункт на тогавашните комуникации. Испанските документи очертават и другите възможни връзки с южните европейски страни – тези през Адриатика и Западните Балкани. В помощ за създаването на пощата е привлечен епископът на Софийско-Пловдивската католическа епархия Петър Фибри. Дипломатът Хуан де Булини прави неуспешен опит да го назначи за испански вицеконсул в Пловдив по нареждане на краля. Сведенията дават възможност да се твърди, че към 1786 г. П. Фибри е все още епископ на Софийско-Пловдивската католическа епархия, а Пловдив – нейн център.

Съдържанието на документите откроява обстоятелството, че ключови позиции в пощата има католическата фамилия Радовани в Шкодра и Сплит. Испанската дипломатическа документация е свързана и разкрива детайли от политиката на Светия Престол на Балканите. Чрез нея ще могат да се изясняват не много изучавани аспекти на отношенията между различните конфесионални групи в Османската империя, а също така между европейците и народите, подвластни на Империята.

2.5 За княз Стефан Богориди и събитията през 1833 – 1836 г. в Османската империя според испански донесения, с. 241 – 248.

Испанските документи за събитията през 1833–1836 г. дават възможност да се обогатят представите и информацията за участието на княз Стефан Богориди при определянето на сръбско-турската граница и управлението на о-в Самос. Доставят ни още информация за сложността на обстановката, породена от чумата, както в столицата, така в Румелия и Мала Азия. Сведението, че чумата се развива успоредно с холерата в Египет, доказва, че епидемичната обстановка е твърде специфична и различна от други времена. Подобено „счетаване“ на чума и холера се установява по български източници за някои селища от европейските провинции, като например в Пловдив, Велес, Прилеп и др. Превеждането и въвеждането на испанските документи в научно обръщение разкрива както нови детайли, така и други гледни точки към познати, и многократно коментирани събития от историята на нашия полуостров.

2.6 Русия и българското въстание от 1850 г., с. 249 – 264. (първа публикация в: *Историята, истината, историкът*. Юбилейно издание по случай 80-годишнината на проф. Николай Генчев, София, УИ „Св. Климент Охридски“, 2012, с. 132 – 144).

Статията разглежда испански дипломатически документ, който дава нови сведения за въстанието в България от 1850 г. Той представлява писмо на испанския посланик Херардо де Соуса от 14 юли 1850 г. до първия секретар на държавния кабинет в Испания, съдържащо конкретни данни за действията на руските военни и руския посланик В. Титов в Истанбул във връзка със събитията от началния етап на въстанието. Анализиранията информация от писмото и тази от публикуваните вече извори за драматичните събития от тази година позволява да се разшири представата за важната роля на Русия във въстанието и политическите събития на Балканите в началото на 50-те год. на XIX в.

2.7 Испания, ген. Хуан Прим и Кримската война. (първа публикация в: ИИИИ, т. XXXI, Сб. В чест на проф. д.и.н. Ст. Дойнов. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 2014, с. 269-286).

На основата на испански документи и материали статията разглежда позицията на страната към разгърналия се конфликт в средата на XIX в. между Русия и Османската империя, известен като Кримската (Източната) война. Испания не е участник във военния сблъсък, но е заинтересована от ограничаване на руското и на

френското влияние в Светите места, затова се стреми да спечели повече позиции в Ориента. Правителството изпраща военна комисия начело с известния военен и политически *деец* на кралството ген. Хуан Прим, граф де Реус, която пътува през българските земи и наблюдава стратегически важни обекти и събития от първата фаза на войната. Отчетният доклад на ген. Прим за пътуването му из Балканите, публикуван в Мадрид през 1855 г., предоставя интересни сведения за пътищата и селищата, през които минава комисията. В статията като приложение са преведени на български език отделни части от обемния доклад. Статията доказва, че испанските дипломатически и военни среди възприемат Кримската война не само като военен и дипломатически конфликт, а и като културен, между Европа и неререформирана Русия.

Използвани са още сведения за действията на военната комисия, които се откриват на страниците на българския възрожденски печат. Те доказват не само добрата осведоменост на тогавашната българска журналистика, но и подчертан интерес към, появилите се за първи път от векове, испанци на Балканите.

3. *Исторически изследвания за Средна Западна България XV-XIX век (за районите на Перник, Брезник, Радомир, Трън, Годеч, Цариброд и Пирот), в съавт. с П. Желева. УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2014.*

Книгата е сборник от статии за историческото минало на районите на Перник, Брезник, Радомир, Трън, Годеч, Цариброд (дн. Димитровград) и Пирот. Историческите изследвания за времето от XV до XIX в., през което тези традиционно населени с българи земи са в Османската империя, са сравнително оскъдни. По много причини, не на последно място разделянето на Пиротския санджак между Сърбия и България според Берлинския договор от 1878 г., изучаването им се забавя и силно зависи от политическата конюнктура.

Статиите са резултат от продължителна изследователска работа, както в архивите, така и на терен, засягаща различни аспекти от икономическия, политическия и духовен развой на региона. Текстовете разглеждат стопанското развитие на селищата по Горна Струма от XV до XIX в.; рударството в Брезник; още строителството и поддържането на църквите и манастирите, играли тук съществена роля през посочените столетия. Важни за изясняване са поставените въпроси, свързани с политическата активност в района - за влиянието на Руско-турската война (1877-1878) и нейните последствия в Трънско-Брезнишкия край. Значителна част от използвания изворов материал е слабо познат или непознат в българската историческа книжнина, анализирани са непубликувани османски и български документи. За първи път в цялостен вид се отпечатват рисунки на известния български археолог, скулптор и реставратор Димитър Бучински на надгробни паметници, издирени от него в района през 30-те години на XX в., а днес изчезнали вече за науката.

При работата върху различните теми е използван микроисторическия анализ, чрез който се открояват особеностите на местното живеене, губещите се в общата национална история. В посочения географски ареал те се изразяват в стопанското изоставане, запазването на вековните традиции и слабото културно влияние на европейските новости. Често особеностите се стаяват или направо се пренебрегват, но това не остава без последствия – изследванията се правят трудно и са малко, рядко влизат в българския исторически дискурс, отсъствието на региона в този дискурс влияе силно върху културно-духовните нагласи и формира ниско самочувствие на местните общества.

Целите на статиите, включени в книгата винаги е била да се разкриват местните особености, които се синхронизират времево с общите процеси в българското общество

през XV-XIX в. Текстовете доказват, че местните специфики придават още по-голям колорит на националната история, като същевременно очертават нови въпроси, предмет на дискусии, като например дали изостаналите райони преживяват *възраждане* или не? Каква е неговата характеристика тогава ? и пр.

Значителна част от статиите са по-ранни публикации, разпръснати в различни, други издания. Събрани в едно книжно тяло, те дават по-цялостна картина за историята на селищата между Горна Струма и Нишава в периода на османското владичество. В тази история блестящи епизоди липсват, но изследователският интерес е тъкмо към *малките дела*, които са направили живота тук устойчиво постоянен, с трайни следи в съвременния свят.

Книгата съдържа следните статии:

3.1 Селища от Горна Струма XV-XVII век. Съавтор П. Желева, с. 41 – 69. (първа публикация в: *Известия на РИМ, Кюстендил*, т. XVI, ВТ, 2010, с. 95 – 117).

Поселищният живот по течението на най-горна Струма има своята традиция и особености през късното Средновековие. В района не се формира градски център, но през XV-XVI век селата преживяват демографски и стопански разцвет. Според авторите този разцвет се дължи на благоприятното съчетаване на земеделие с рударство и отглеждане на животни. Православната традиция, макар с ограничени средства, поддържа неотклонно малки селски храмове и манастири. През следващия XVII век постепенно разцветът се заменя с упадък и свиване на човешките ресурси. Вероятно технологичните възможности за използване на рудищата в повечето от селата са били изчерпани и рудуването се е превърнало в тежоба. Само в отделни селища железодобивът продължава в следващите две столетия. За икономиката на изследваните села земеделието и скотовъдството остават основни занимания, без нито едно от двете да вземе превес. Малките възможности за парични натрупвания, социалната нивелация и икономическото западане в края на XVII век очертават нов исторически етап на развитие, предмет на друго изследване.

3.2. За икономиката на Горнострумските села (XVIII – XIX в.), с. 70 - 97.

В статията се анализират достъпните, публикувани източници от XVIII и XIX век, както и непубликувани данни от османски данъчен регистър от 1845 г. за дребния рогат добитък в селищата по Горна Струма. Основните отрасли в местната икономика от предишните столетия – рударство, земеделие и скотовъдство се запазват до Освобождението. Рударството обаче е силно ограничено, то е в упадък, без държавната намеса и контрол да променят старите вековни практики. Основните доходи идват от увеличената орна земя и усиленото отглеждане на добитък.

До голяма степен местната икономика не се променя поради липсата на градски център. Горнострумските села не са въввлечени в стопанската орбита на околните София, Радомир и Брезник, поне не дотолкова, че да разгърнат динамично стоково-паричните отношения в тях. Общият извод е, че понятието модернизация за икономиката на района на Горна Струма не може да се употреби, поне до 70-те години на XIX в., когато започват проучванията за ж.п. линията София – Кюстендил и на Пернишките въглищни залежи. В статията се прави извода, че в района не съществуват силни „агенти на промяната“, каквито са конкуренцията, занаятчийските или търговските сдружения, които в други български земи динамизират местната икономика, обвързвайки ги не само с обширните имперски пазари, но и с онези, извън нейните предели. Без тези „агенти“, новите, променени условия през XIX в. сякаш „циментират“ икономиката на родовото живеене.

3.3 Рударство и свети места в гр. Брезник, с. 98 – 113. (първа публикация в: *В света на човека, сб. В чест на проф. д.и.н. Ив. Георгиева*, т. 2. С. 2008, с. 177 – 192).

Изследването на публикуваните османски документи за гр. Брезник и за близкия район води към извода, че за периода XV-XVII в. икономиката на Средна Западна България се характеризира не само с аграрно производство, а и с получаване на различни ценни руди. Имаме категоричното сведение за добива на сребро в Брезник, но могат да се посочат още златото и желязото. Още в първите векове на османската власт се очертава един устойчив за региона модел на живеене, свързан с доходи както от минните разработки, така и от селскостопанското производство. Преплитането на аграрното производство с рудодобива изглежда е имало положителен икономически ефект, благодарение на което е налична устойчива поселищна мрежа в Брезнишко и Трънско. Тъкмо с този положителен стопански ефект би могло да се обясни съществуването и поддържането на множество църкви, манастири и свещеници за този *затънтен край*. С изчезването на някои от храмовете, се появяват оброчните кръстове, запазващи спомена за хората с техния опасен, рударски поминък.

3.4 Възраждане в Перник и Пернишко? – в съавт. с П. Желева, с. 114 – 122.

В отговор на поставения въпрос се привеждат малко познати факти от историята на Пернишка област, с които се доказва, че големите политически идеи на възрожденската епоха са въвличали в своя вихър най-будните и просветени люде от тукашното население. Същевременно липсата на големи, местни обществени противоборства, като това за българска църква или слабата им изява, наред с ограничената светска просвета се отразяват силно върху политическата култура на хората. Няма обществена реакция на четите и легиите на Раковски, не съвсем еднозначно е отношението към Левски, и едва войната от 1877-1878 г. мощно разтърсва както градските, така и селските общества. Тъкмо тогава в очертаващите се погранични райони ясно се поставя националният въпрос – дали да принадлежим на България или не.

Интересна, но и различна е картината на Възраждането тук. Формираният се градски, немногочислен елит не успява да промени издълбоко и масово стереотипите и традициите. Десетки села остават до късно без училища или само с килията от паметника, без никакъв похват на модернизацията. В статията се посочва много бавните изменения в региона, за разлика от големите промени на XIX в., векът на българското обновление. При това очевидно местните исторически изследвания не могат да следват строгите „повели“ на националния исторически модел. Оттук, вероятно, произтича чувството за маргиналност и малокултурие, въпреки близостта и влиянието на София. По авторовото убеждение спрямо такива райони, националният разказ за възрожденското ни минало функционира безсмислено травматично.

Изучаването на особеностите в промените тук през XVIII и XIX в., далеч не винаги обвързани с понятието модернизация, поставя въпроса за съдържанието на термина *Възраждане*. За него в историческата литература са изказани различни мнения, дискусиата е много остра и перманентна. Дали Възраждането трябва да се обвързва само с европеизация и модернизация, или да се разглежда като следствие от реформите в Османската империя през XIX в.? Как обаче да оценим доста по-скромните по обем и дълбочина промени в Пернишкия район, нима те ще да са въвн от това понятие? И ако са „вън“ от него, то тогава какви са те? Дискусиите по тези въпроси очевидно трябва да продължат. Изследването и на тези промени ще обогатява, и ще прави много по-гъвкав общия разказ за националната ни история. Любопитното е, че благодарение тъкмо на твърде слабата модернизация, в областта се запазват за дълго вещи, обичаи и традиции,

които стават предмет на етнографско изучаване и днес са част от неговата културна легитимация.

3.5 Знеполски Пеев архив за историята на западно-българските земи, с. 123 – 135.

Знеполският Пеев архив, така често използван в статиите на тази книга, е едно сравнително рядко и уникално явление в българското архивно дело. Дълго време, до смъртта на последния си притежател г-н Здравко Пеев (28.10.1915 – 26.11.2004 г.), Знеполският архив е частно притежание. Популярното название на тази интересна сбирка е избрано от бащата на Здр. Пеев – Георги Пеев (1877 - 08.09.1940), поради обстоятелството, че в нея са включени както документи, отнасящи се до историята на Знеполе (Трънско) и връзките му с близките и по-далечни български земи, така и за дейността на фамилия Пееви.

До смъртта на Здр. Пеев, архивът съдържаше изключително богата библиотека с книги от XV до края на XX в., отделно документи и снимков материал от XIX – XX в. По настоящем архивът е притежание на Отдел териториален на Държавния архив - Перник, каквато беше волята на неговия завещател – Здр. Пеев. За съжаление не в пълния му вид, по стечение на редица криминални обстоятелства. През 2011 – 2012 г. в помощ на Пернишкия архив, успях да направя първоначална обработка на архивните документи от сбирката. Статията представя в кратък вид неговото документално съдържание. Архивът обхваща документацията на пет поколения от рода Пееви, чиито родоначалник е чорбаджи Пея Степанов, от с. Ярловци, в района на гр. Трън. В най-общ план архивът се състои от три типа исторически свидетелства за семейството и миналото на западно-българските земи: библиотека; кореспонденция и документи; семейни вещи.

3.6 За ранната история на Нишавската епархия, с. 136 – 150. (първа публикация в:

Sine ira et studio, Изследвания в памет на проф. З. Маркова, С. 2010, с. 326 – 338).

Появила се сравнително късно в териториалната църковна карта, Нишавската епархия се организира трудно и бавно като самостоятелна административна единица. Нейната ранна история се определя от динамичните политически събития в края на XVIII век, а и от тези през първите три десетилетия на XIX век. Анархията и размириците, а по-късно сръбските въстания, вълненията в Пиротско и Нишко са превратните условия при които работи Нишавската митрополия. Според наличната документация по-голяма стабилност и организация тя получава при управлението на митрополит Нектарий и то главно през 40-те и началото на 50-те години на XIX век. Тук не се оформя българо-гръцки конфликт, освен поради посочените причини и поради гъвкавата политика на Нектарий. Кримската война от 1853-1856 г. и реформният документ Хатихумаюн внасят нови промени в тукашния социален живот, с което се очертава нов период в историята на Нишавската епархия.

Използвани са както публикувани и малко известни исторически данни, така още сведения и материали, придобити от автора по време на теренна работа в района на Цариброд (Димитраград), в началото на XXI век.

3.7 Едно трънско село - Радово през XV-XIX в. с. 179 – 194. (първа публикация в: сб.

Факти и мистификации в старите текстове, С. 2011, с. 333 – 349).

Изучаването на миналото и създаването на историческо изследване за дадено селище е сложно и продължително дело, защото изисква събирането и анализа на различни по характер документални свидетелства. За село Радово, за съжаление, те не

са много. Има сведения в турските документи за периода на късното средновековие - XV - XVII в., свързани главно с местния поминък и основните им занимания по прехраната, с оглед на данъчното облагане. От времето на Възраждането XVIII-XIX в. са запазени известен брой летописни бележки и други непреки данни за развитието на селото. В статията се използват още намерени при теренна работа книги и сведения за храма и радовското общество, материали, от следосвобожденския местен печат, излизал в град Трън. Използвани са резултатите от теренния оглед на селото, необходим за конкретизиране на процесите, свързани с териториалното му развитие, ситуирането на светите места и др. В приложение са публикувани свалените от църковните книги приписки и летописни бележки от XIX и XX век.

3.8 Непознатият Дионисий Хилендарец, с. 195 - 201. (първа публикация под заглавие Едно писмо от Знеполски Пеев архив. В: *Етнически и културни пространства на Балканите, част 1. Миналото – исторически ракурси. сб. В чест на проф. д.и.н. Цв. Георгиева*, С. 2008, с. 565 – 571).

Дионисий Хилендарец е почти неизвестна фигура от българското възрожденско минало. В статията се публикува негово писмо до чорбаджи Пея Степанов в Трън. Текстът на писмото издава ентусиазиран, вероятно млад човек, горещ привърженик на новото българско образование. От писмото личи, че родното място или “отечеството” на Дионисий е Трън. Името му подсказва, че е Хилендарски монах. От района на Знеполе има достатъчно сведения за връзки със светогорските манастири, така че много възможно е от ранна възраст той да е постъпил там. Подобно на други монаси и Дионисий е пращан из българските земи, където има необходимост от подкрепа и насърчение в духовните дела.

Грамотността и елегантният стил, с които е написано писмото убеждават, че авторът се е образовал не само в килийните манастирски училища. Вероятно обучението му е станало далече от родното място, защото не личи дори помен от специфичния трънски диалект. От писмото узнаваме, че той е свързан със славянското училище в Пловдив и с Пловдивската митрополия. Начинът, по който е съставен текста, неговият правопис с добър възрожденски книжовен език ме кара да допусна, че Дионисий е възпитаник на това училище и на неговия пръв учител Найден Геров. Кога и как е попаднал в епархиалното училище за сега е трудно да се каже. Предполагам, че това е станало около 1850 до 1852 г., фактически в първите години на неговото създаване. Очевидно с достатъчно авторитет, Дионисий моли, но и напътства П. Степанов за решителни усилия в бъдеще и за построяване на светско училище в Трън.

3.9 Годечкият край (XV – XIX в.) – стопански и културни аспекти, с. 202 - 217.

Проучването на историята на Годеч и Годечкия край в периода XV - XIX век е изключително трудно, защото документалните сведения са сравнително малко. Събирането на съществуващите източници се насочи в две посоки - към изясняване на поселищната мрежа за района във вековете на османското владичество и към създаване на картина на духовния живот в този период, най-вече през възрожденската епоха.

Наред с основните турски документи, за реконструкцията на съществуващата селищна мрежа са използвани събраните предания и легенди, които подкрепят очертаните, чрез документите тенденции в нейното развитие¹. Сравнително късните

---

¹ Материалите от Годечкия край са събрани от автора на статията по време на тригодишното археолого-етноложко изследване на Западните български покрайнини (1997-1999), финансирано от МЦПМКВ, а тези от Цариброд - в началото на нашия век по историко-етноложки проект, финансиран от

материали от Възраждането позволяват за сега да се очертае духовното обновление главно от XIX век и то чрез църковно-религиозния живот - строителството на църкви и подновяването на стари манастири. Откъслечни са сведенията за училищата и другите прояви на известен културен напредък в района. Включването на статията в книгата е в резултат на наблюдението за връзките между Гodeчкия и до известна степен на Царибродския район с този на земите от днешната Пернишка област.

3.10 Манастирът „Св. Св. Кирик и Юлита” в Нишавската епархия през XVIII – XIX век: възрожденска микроистория, с. 218 - 240. (първа публикация в: *Балканистичен форум*, Памет и забрава, № 1-2-3, 2009, с. 252 – 269).

Интересът към историята на манастира възниква при теренни обхождания в района на Цариброд през 2003 г. В манастирския храм бяха установени относително добре запазен иконостас с икони от известния самоковски зограф Йоан Иконописец и съхранени няколко български печатни книги от възрожденската епоха. Те, заедно с оцелелите богослужебни книги представляваха очевидно малка част от някогашната църковна библиотека. Запазените книги и ръкописи от манастира, намерените в тях приписки, натрупаните впечатления и допълнителните сведения, публикациите на колеги, проучвали региона, дадоха възможност да се изследва в плана на микроисторията миналото на манастира.

Микроподходът откри връзката между манастира и Нишавската митрополия, като част от мрежата на религиозно-духовното общуване през XVIII и XIX век; даде възможност да се очертае политиката на най-дълго управлявалия Нишавската епархия – митрополит Нектарий от 1836 до януари 1853 г.

Поставена на анализ е и връзката на малкия манастир с модерните знания. При обиколките в съседните села Смиловци, Славиня, Росомач и други, в църквите намирахме доста църковни книги с детски драсканици на букви и рисунки, така че килийни църковни училища е имало. На този фон светските книги от манастира сочат усилието да се надмогне това ниво, да се предложат нови идеи и знания за света, за механизмите по които той живее и общува. Връзката с митрополията, която установихме най-вече по времето на Нектарий и вероятно по-късно на Партений Нишавски, е подсилвала усещането в манастирските люде за живот и работа в духа на модерното време. Благодарение на тези обстоятелства, манастирът е останал в колективната памет на местното население като едно от най-старите, но и едно от най-важните свети места на Забърдието. В приложение са публикувани свалените приписки и бележки върху богослужебни и други книги, както и откритата заупокойна молитва за цар Борис III от 1943 г.

3.11 Рисувани надгробни и оброчни кръстове от Средна Западна България, в съавт. с П. Желева, с. 344 – 400. (първа кратка публикация в: *Известия на РИМ-Перник*, том 2, И Фабер, 2014, с. 248-287).

През 1987 г. известният скулптор, художник и реставратор Димитър Бучински предава безвъзмездно на Пернишкия Исторически музей колекция от свои рисунки на надгробни и оброчни кръстове от района на Средна Западна България. Колекцията съдържа цветни рисунки на 135 паметници. Това са 32 кръста от старото гробище на гр. Перник, 20 - от с. Кладница, Пернишко, 8 кръста от с. Врабча, Пернишко, 35 кръста от гробището на с. Пчелинци, Радомирско и 40 - от гр. Трън. Приблизителната датировка

на мнозинството от нарисуваните надгробия и оброци ги отнася във времето далеч преди Освобождението.

Колекцията на Д. Бучински, създадена около 1936 – 1937 г. има неocenима стойност поради дълбоките промени в Пернишкия район през втората половина на ХХ в., помели старите нрави и материална култура. Необходимото сравнение между колекцията и публикуваните от И. Енчев, И. Любенова и Б. Петрунова кръстове от региона показва, че става дума за непознати до сега примери. За района на Средна Западна България подобна публикация, която да представя най-вече надгробните кръстове до този момент не е направена. Общият им, първоначален анализ показва изключително интересни художествени решения на разнообразните паметници, които със своята орнаментика и пластика представят културната история на региона.

Надгробните кръстове и няколкото оброка са изложени в статията по местонахождение, с указания за намирането на рисунките им в архивния фонд на РИМ – Перник. Направен е каталог на рисунките, като в описанието е свален текстът на Д. Бучински, а с ръкописен шрифт е добавен авторския прочит на текстовете върху кръстовете, с необходимото допълнително разчитане или уточняване.

Статии:

4. За холерата в Османската империя през 60-те години на ХІХ век (По материали от българския възрожденски печат). В: Послания на историята. Юбилеен сборник в чест на професор Мария Радева. София, УИ „Св. Кл. Охридски”, 2016, с. 235 – 244.

Въпросите, свързани с холерната епидемия от 60-те години на ХІХ в. в Османската империя, разгледани през информацията от българския възрожденски печат, открояват важни теми на социалната история и тази на всекидневието. Най-основните изводи, които могат да се направят въз основа на прегледа на българските вестници от 1865, 1866 и 1867 г. са следните:

Холерната епидемия засяга най-вече пристанищните и големите градове по българските земи във времето от 1865 и 1866 г. Проявите на болестта във вътрешността са ограничени и протичат най-вече през 1865 г., а в селата те са съвсем спорадични.

Епидемията мобилизира централната власт и местните общности за борба с епидемията, като в редица селища, благодарение на взетите мерки, тя не се проявява. С организирането на международната здравна конференция в Цариград, посветена на холерата, българските земи, тогава част от Османската империя, се включват за първи път в световното наблюдение на тази епидемична болест, борбата с която ще продължи и през ХХ в.

5. Църква и модернизация: Бележки за първата половина на ХІХ век. В: *Исторически преглед*, 2014, кн. 3 – 4, с. 47 – 58. (излиза 2016 г.)

В статията се използват два основни термина – църква и модернизация в техния основен смисъл: модернизацията като обновление, а църквата – като храма и общността около него. Водещата е идеята, че българската модернизация от първата половина на ХІХ в., най-вече от 30-те и 40-те години, се развива през няколко взаимно свързани помежду си компонента: масово църковно строителство, което консолидира местните български общества, обновление в религиозната литература, която четат българите, новаторство в църковното изкуство, променило облика на храмовете. Разчупването на традициите прави възможно отварянето към нови, светски хоризонти.

6. За чумната епидемия на Балканите в края на XVII – началото на XVIII в. В съавт. с М. Петкова – Енчева. В: Културна и медицинска антропология. Сб. В чест на проф. Минчо Георгиев. С., АИ „Проф. Марин Дринов“, 2015, с. 166 – 171.

В статията се използват няколко непубликувани османски документи на местните власти от 1694, 1696 и 1704 г., с молби за намаляване на данъците, тъй като раята е пострадала от чумата. Анализирани, тези свидетелства заедно с други известни такива, очертават хода на една продължителна чумна епидемия в края на XVII и началото на XVIII в.

Обобщените наблюдения направени в статията въз основа на български и османски източници за чумните епидемии през XVII в. съвпадат до голяма степен с демографския анализ на българското население за същия век, като един изключително неблагоприятен период. При по-детайлно съставяне на чумната картина през XVII в. би могло да се изясни дали за тази лоша демографска картина не са причина и чумните епидемии. Примерът с последната епидемия от XVII в. доказва, че чумните прояви имат собствена дълга „траектория“ на развитие – начало, върхови моменти, спад и отмиране.

7. Природни бедствия във времето на Софроний – Дендрохронология и дендрохронологически анализи. Съавт. Д. Димитров. В: Софроний Врачански – книжовник и политик от Новото време. Сборник с материали от Международна научна конференция София, 24 ноември 2011. София, УХК по хуманитаристика „Алма матер“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2014, с. 148 – 161.

В статията се поставя въпросът: като се имат предвид сведенията от Софрониевото житие, тези от приписките и от преведени османотурски документи, дали има връзка между природните бедствия и по-точно продължителните суши, и разгръщането на кърджалийството и децентрализацията в Османската империя от края на XVIII в.? В отговор на поставения въпрос, нашата хипотеза не е насочена към *природното* обяснение на тези явления. В българската и чуждата историография са изяснени социалните причини и различните обществени натрупвания, които водят до появата и постепенното формиране на явлениято кърджалийство. Суша и голям студ, епидемии не са редки явления в изминалите столетия, без обаче да има кърджалийски размирици. Следователно природните бедствия от този порядък не са *виновни* за подобни социални явления. Нашето предположение е, че бедствията, свързани с климатични отклонения в определени времеви периоди от *конструирането* на социалното явление кърджалийство, са изиграли решаващо значение.

В статията се засича информацията от историческите извори с тази, извлечена с помощта на дендрохронологически анализи. Очертаните периоди в началото на 80-те (1780-1786) и началото на 90-те години (1793-1796) на XVIII в. са с неблагоприятни климатични промени, които са подпомагали оформянето на социалното явление кърджалийство. Общественият и природният хаос са действали в един общ негативен вектор.

8. Испански документ за Европейска Турция от XIX век, В: „Двувековният път на едно понятие „Балканският полуостров (1808 – 2008 г.)“. С., УИ „Св. Климент Охридски“, 2014, състав. Първев, Ив. Баръмова, М., с. 83 – 94.

Дипломатическо писмо на испанският дипломат А. Кордова е преведено от испански на български език и са коментирани фактите в него. Те се отнасят до важния руско-турски договор от 1833 г., който позволява на Русия да контролира Проливите.

От договора се интересува Мария Неаполитанска – майката, регент на кралица Исабел II. Очертават се сложните отношения между Османската империя и великите сили, както и участието на Ст. Богориди в уреждането на сръбско - турската граница от 1833 г. Приложено за илюстрация е копието на документа.

9. Църква и вяра (XVIII-XX в.) в Известията на музеите от Северозападна България (историографски бележки), В: Модернизационни тенденции в стопанския и културен живот във Видинско и Тимошко (XIX XX в.), Сборник с материали от Международна научна конференция, Видин, 24-25 октомври 2013 г., ДА – Видин, състав. Св. Кръстева, И „Веда Словена“, София, 2014, с. 49 – 61.

Направен е кратък преглед на изданията от поредицата *Известия на музеите от Северозападна България*, с оглед да се проследи тематиката за църквата и вярата (XVIII – XIX в.). Очертани са проблемите, свързани с недостатъчното изучаване на историята на църквите и религиозно-духовния живот в района. Към статията има три приложения: библиография със статиите, посветени на тема *църква и вяра*, бележки и надписи от теренна работа във Видинско и снимки.

10. Бележки за Етрополе през XVIII – XIX в. В: История и култура на старопланинското население. По примера на общините Етрополе и Сунгурларе, УИ „Св. Климент Охридски“, София, 2013, с. 121 – 132.

Миналото на Етрополе е било и е предмет на различни изследвания, чието начало поставя известния краевед Александър Тацов. Неговите проучвания, събраните от него материали и наблюдения са създали основата на етрополската история. Редица автори, последователи на Тацов, използват до голяма степен безкритично написаното от него, за да предлагат свои интерпретации на местната история. Във връзка с проекта „Традициите в крак с времето“² се запознах с останалите в оригинал ръкописни бележки и статии на Тацов, на другия краевед Иван Кацаров, на излезли вече книги, посветени на тази тема. Анализът на тази литература посочва, че редица въпроси към историята на Етрополе остават неизяснени, като са налице много вътрешни противоречия в някои от изказаните и станали популярни твърдения, други не могат да бъдат възприети, предвид съвременните постижения на българската историография за периода от XVIII и XIX в.

В статията се обсъжда въпроса за наличието на евреи през посочените столетия; за промените в местната икономика; за началото на светското образование в градеца; за църковното строителство през 1837 г.; за историята на празниците и празничната система в Етрополе. Предложени са корекции на стари мнения и тези. Направените в статията бележки имат за цел да предложат нов анализ на наличните източници за историята на Етрополе през XVIII – XIX в., без да изчерпват всички въпроси, които повдигат събраните до сега сведения и материали по изпълнения проект.

11. Шуменската църква „Св. Възнесение/Св. Георги“ 1829-1831 г. В: *Историческо бъдеще*, 2012, № 12, редактиран юли 2013 г., с. 220 – 231.

Статията изяснява строителството на българската църква „Св. Възнесение/Св. Георги“ в гр. Шумен през 1829-1831 г. Използвани са нови османски документи, открити в Истанбулския архив. Те доказват, че в условията след Одринския мир е построена нова църква в българската махала на Шумен – Варош през 1830 г.

---

² Научно изследователски проект „Традициите в крак с времето“, 2009-2011, ДТК, 02/13 от 16.12.2009, ФНИ към МОН (сега МОМН, Министерство на образованието, младежта и науката), с научен ръководител доц. д-р Веселин **Тепавичаров**.

Документите посочват още и официалния ред, който се следва за получаване на разрешение за строителство на църква при управлението на Махмуд II. За църквата са вложени значителни суми, които се разглеждат като вид социален капитал, при което шуменското общество се мобилизира и създава своя община. В същото време е постигнато повишаване на Преславската епархия в митрополия, събитие свързано, според авторката, с построяването на църквата.

12. Църква и вяра (XVIII-XX в.) в българската историческа периодика от прехода (1990-2010 г.)/библиография/ В: *Анамнеза*, Год. VIII, 2013, кн. 3, с. 183 – 214.

Събрани са статии от основните исторически списания: „Исторически преглед“, „Историческо бъдеще“, Известия на държавните архиви (ИДА), „Минало“, Известия на българското историческо дружество (ИБИД), Известия на института по история към БАН (ИИИ), Годишника на Общобългарския комитет „Васил Левски“- „Идеи, личности, събития“, „Македонски преглед“, „История“, поредицата на Главно управление „Архиви“ при Министерския съвет „Архивите говорят“, Годишника на Софийски университет – Исторически факултет и сп. „Християнство и култура“.

В библиографията са включени статии, документални материали, отзиви и рецензии, които имат пряко отношение към историята на християнството от периода XVIII- XX в. Най-често това са публикации, които са посветени на православното християнство, но присъстват и такива засягащи католицизма, протестантството, юдеизма. В библиографията могат да бъдат открити текстове, чиито заглавия не кореспондират пряко с нейното заглавие. Те обаче съдържат отделни сведения за църквата и вярата, с необходимими и важни детайли. Статиите са подредени по години от 1990 до 2010 г., като вътрешният ред следва азбучната последователност на авторите. Направена е и кратка характеристика на събраните материали.

13. Й. Иванов в Испания, сб. *Кюстендилски четения 2007, Заедно или разделени. Европа на съюзите, личностите и регионите*, ИФ-СУ „Св. Климент Охридски“, РИМ - Кюстендил, „ИФ-94“; lib.sudigital.org/record/18923/files/SUDIGTL-BOOK-2012-028.pdf

Академик Йордан Иванов е първият български историк, който се докосва до богатството на испанските библиотеки и архивохранилища. През есента на 1921 г. той посещава Мадрид и работи в Националната библиотека, където прави първите копия на миниатюри от византийския ръкопис на Скилица. Пътува из Испания, показана му от испанския архитект Леополдо Торрес Балбас, с когото поддържа приятелски връзки. Статията използва бележки и документи от архива на Й. Иванов в НА – БАН, отразили не само събраната информация, но и впечатленията с емоциите на бележития изследовател в Испания.

14. Храмове и политика: българското църковно строителство (1812-1821).

В: *Българското възрожденско общество, проблеми, борби и постижения*. София, АИ „Проф.М. Дринов“, 2012, с. 104 – 114.

Повод за изследване на проблема е текстът на даскал Тодор Пирдопски в неговата *Епистолия* за разгърнато храмово строителство след 1814 до към 1821 г. Събраните материали доказват, че в първите години от управлението на султан Махмуд II, особено след Букурещкия мир, се възстановяват, престрояват, разширяват или поправят редица църкви. Преки данни за възпрепятстване на храмовото строителство няма, макар, че в колективния спомен се пази страха от реакцията на местното мюсюлманско население.

Инициатори за църковното строителство са локалните български общности, духовниците и издигащите се първенци, чиито действия сравнително бързо имат резултат. Имената на инициаторите там където те са известни, оставят трайна следа в обществения живот и регионалната икономика. Това дава основание да се изтъкне, че ангажирането с църковното строителство им създава солиден социален престиж. Трябва да се отбележи, че строителството не се легитимира като българско, но се подразбира като такова. То се възприема за неотменна част от полето на „своето“, то е в полето на „собствената“ местна институция. Гръцкото въстание и влошаването на отношенията между християни и мюсюлмани, най-вече последвалите промени и голямото строителство от 30-те години на XIX в., когато се преизграждат много от изброените по-горе църкви, слагат отпечатъка на забравата върху коментираното десетилетие. Посочва се че, този кратък период се нуждае от по-задълбочено проучване, но изложението дава основание за становището, че големият строителен бум от 30-те години на XIX в. се предшества от своеобразно „начало“ в десетилетието след 1810-1812 г.

15. Въпроси към историята на Етрополе, В: Етрополската книжовна школа и българският XVII век. С., Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 2011, с. 9 – 17.

Направен е преглед на наличните исторически сведения и материали за историята на Етрополе, която, според авторското мнение, е тясно свързана с тази на известната книжовна школа от XVII в. В критичен план са поставени недостатъчно изяснени въпроси за икономиката на града, разцветът и упадъкът на железодобиването, етническата характеристика на селището и неговата празнична система.

16. N. Manolova-Nikolova, P. Jéléva, Les localités au courant de Gorna Struma pendant les 15-17ème siècles (Histoire brève) – *BHR*, 1-2, 2010, p. 16 – 43.

В статията на френски език се анализират публикуваните османски, както и малкото български сведения за поселищния живот и икономиката на Горнострумските села за периода XV – XVII в.

17. За житието на св. Харалампий – сб. *Българската православна църква – традиции и настояще*, С. 2009, с 115 – 122.

В статията се разглеждат и се предлагат възможни отговори на няколко важни въпроса: защо именно този светец се определя като покровител от чумата; какво е пространството на неговата популярност; какъв е смисъла и динамиката на култа във възрожденското време? Анализира се развоят на житийните текстове за светеца, промените в неговото изобразяване в стенописи и икони през XVII – XIX в., почитането на мощите му и разпространението на религиозната книжнина за него през XIX в.

18. „Златното“ време на детството – възрожденски аспекти – *И настъпи време за Промяна. В: сб. Образование и възпитание в България XIX – XX век.* С. 2008, с. 9 – 15.

Разглеждат се текстове в религиозни книги от началото на XIX в., които имат отношение към развитието на разбирането за детството като специфичен и много важен период при формирането и развитието на човека.

19. “За букурещките българи – Ан. Х. Г. Полизов, Д. Х. Й. Бакалоглу и С. Попович”. Балканските измерения на братя Мустакови, Сборник с материали от

международна научна конференция Габрово, 18-19.09.2007. С. 2008, с. 258 – 266.

В статията се анализират малкото налични сведения за заможните български търговци в Букурещ: Добри х. Йоан Бакалооглу, Анастас х. Георги Полизов и Стефан Попович. Тримата българи обединяват финансиите и усилията си като издават седем книги, най-вероятно предназначени за българските килийни училища. Най-ранната е Псалтир от 1824 г., другите са два Буквара за поучения на младежите, три Часослова и последната книга е още един Псалтир от 1830 г.

20. Приписките – възможностите на различните подходи, Известия на РИМ - Перник, т. 1, Перник, 2008, с. 245 – 264.

В статията се обобщава опита и познанията на авторката от нейната работа с приписки и различни летописи от периода на Възраждането, като се предлагат различни подходи към тези специфични исторически извори за епохата.

21. Хуманитарни аспекти на войната. Войните на Балканите през XVIII и началото на XIX в. В: Кюстендилски четения 2005 г. Мир и конфликти в Югоизточна Европа. „ИФ-94“, РИМ – Кюстендил, 2006, с. 100 – 106.

Използвани са примери от руско-турските войни, водени в края на XVIII и началото на XIX в., които доказват тежките последици от сраженията и загубите на значителен човешки потенциал в тях, не само и не толкова от боевете, колкото от избухващите епидемии и болести, от недостатъчната или липсваща медицинска помощ.

22. Датировка и локализация на една приписка за чумата- В: *Paleobulgaria, Старобългаристика*, 2, XXX (2006), с. 80 – 84.

В статията се анализира текста на запазена в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ приписка, разказваща за боледуване и оцеляване от чума. Тъй като бележката няма точна дата, но съдържа твърде интересни данни за времето на протичане на болестта, както и за мястото на боледуването, е предложена датировка и локализация на сведението. Като най-приемлива е възприета годината 1536 г., а селището вероятно след чумната епидемия се е разпръснало и хората са създали две нови поселения – с. Длъбочица, в Скопската Черна гора и с. Кожинци в Трънския край.

Популярни статии, учебни помагала, рецензии, съставителство:

23. Културно-историческото наследство като национално богатство. (Пътища и проходи в българските земи VII – XIX век; Християнство; с. 139 – 181). С. 2012. Съвместно с Т. Бонева, Д. Ботева – Боянова, Г. Георгиев, В. Коцева, А. Петрова, Г. Стойчев.

Ученическо помагало за младежите от гимназиалния курс, с популярни четива за историята на пътищата и ролята на проходите в българската средновековна история и периода до XIX в. Кратко изложение на най-основните факти от историята на християнството на нашите земи от Античността до съвременността. Приложени са допълнителни, любопитни четива, въпроси и задачи за учениците, харесващи историята, етнологията и археологията.

24. Българското църковно строителство през 30-те години на XIX век. В: *Християнство и култура*, год. XIII, 2014, бр. 2 (89), с. 99 – 105.

Статията популяризира сведенията за бума на църковното строителство през 30-те години на XIX в. в Османската империя, предприемано и от българите християни със сериозни социални последици за развитието им през възрожденския век.

25. *Историята, истината, историкът*. Юбилейно издание по случай 80-годишнината на проф. Николай Генчев, София, УИ „Св. Климент Охридски”, 2012. Състав. Н. Манолова-Николова, Г. Вълчев.

26. *Иванов Цв. Костов, С. Николов В. Зидарова Л. Вяра и камък*. Народна библиотека Димитровград, Национален съвет на българското национално малцинство. Димитровград, 2013.

Рецензия за издаването на книгата, представена на Министерството на културата в Белград, Сърбия.

Публикации в чужди издания:

27. *Spain and the Crimean war; Power and Influence in South-Eastern Europe 16 th-19-th century*, M. Baranova, P. Mitev, I. Parvev, V. Racheva, (Eds), LIT, 2013, p. 367-374. (Испания и Кримската война). На английски език статията разглежда испански дипломатически сведения за първата фаза на Кримската война и участието в нея на военна комисия, начело с ген. Хуан Прим. Приложени са копия на две гравюри, издадени в Мадрид през 1854 г., отразяващи важни моменти от военните действия и показателни за интереса в Испания към хода на големия европейски конфликт.

28. *Spanish Records of Istanbul at the End of the 18 th Century; Empires and Peninsulas, Southeastern Europe between Karlowitz and the Peace of Adrianople, 1699 – 1829*, LIT Verlag Dr. W.Hopf Berlin 2010, p. 115 – 125. (Испански сведения за Истанбул от края на XVIII век). На английски език статията систематизира сведения от испанската дипломатическа кореспонденция на първия посланик на Испания в Османската империя Хуан де Булини. Сведенията от 80-те години на XVIII в. се отнасят до икономиката на Истанбул и характеризирането на управлението на обществените дела в столицата и империята.

29. *La cultura europea contra la peste en los Balcanes durante los siglos XVIII-XIX. Actas del IX Congreso “Cultura Europea”*, Pamplona, 24-27 de octubre de 2007, p. 443 – 448. (Европейската култура срещу чумата на Балканите през XVIII и XIX век). Докладът на IX-я конгрес „Европейска култура“, проведен в гр. Памплона, Испания на 24 – 27 октомври 2007 г., поставя акцент върху възприемането на някои от европейските практики за борба срещу смъртоносните прояви на чумната болест на Балканите през XVIII и първата половина на XIX в. Докладът е публикуван на испански език.

Доц. д-р Надя Манолова-Николова